

УДК 94 (437.1/.2) «1495/1500»: 342.36

Андрусак Я.Я.

Юридичне оформлення станової монархії в Чеському королівстві за правління Владислава II Ягеллона (1495 – 1500 рр.)

У зарубіжній історіографії ця проблема розглядається в контексті висвітлення внутрішньополітичних подій. Дослідженням та аналізом «Земського уставу короля Владислава 1500 р.» займалися такі дослідники, як *Ф.Палацький* [11; 15], *Й.Челаковський* [3], *Й.Мацек* [7; 8], *В.Косінова* [6] та інші. Що ж стосується передумов та юридичного утвердження станової монархії у Чеському королівстві, то дане питання потребує висвітлення. Відмітимо, що в українській історичній науці практично відсутні дослідження з даної проблеми.

Слід зазначити, що ставлення вищих станів до інших верств суспільства у Чеському королівстві змінювалося впродовж століття. Переважали дворянські ради, діяло спадкове право та можливість отримати статки за службу, з'явилися знатні роди, які були висунуті на передові ролі [11, с.219].

Перші спроби кодифікації законів у Чеському королівстві відбулися за правління короля Їржі з Подебрад (1458 – 1471). Відмітимо, що це була ініціатива дворянської опозиції, яка намагалася послабити владу короля [14, с.24-34]. Зауважимо, що в Чеському королівстві земське право в першу чергу було правом вищих станів (панів і рицарів). Міський стан зазнавав постійних утисків та обмеження своїх прав. Ще в 1480-их роках в Моравії діяла так звана «Книга Товачовська» (автор Цтїбор Товачовський з Цімбурка). Вона посилювала права дворянства і послаблювала права міського стану. «Книга Товачовська» не набула поширення в Чехії (Богемії), тому що тут позиції королівських міст були сильніші, ніж в Моравії [13, с.512].

Про політичні відносини між станами впродовж 1495 – 1496 рр. залишилося дуже мало повідомлень. Відомо, що в цей період розпочалися локальні суперечки серед панів, рицарів та міського стану щодо діяльності судів та недосконалість земських законів [11, с.228].

Чеський король Владислав II (1471 – 1516), будучи обраним ще 1490 р. і угорським королем, перебував в Буді (Угорське королівство) [1, с.12; 3, с.29]. За відсутності короля протягом 1490-1499 рр. влада в Чеському королівстві належала чотирьом гетьманам: Петрові з Роженберка, Яну Єнцові з Яновіц, Миколі Трчкові з Ліпи на Ліхтенбурзі та Альбрехтові Лесковцю з Лескова. Це сприяло посиленню влади вищих станів [13, с.513]. В кінці XV ст. Владислав II зрікся деяких своїх прав, а саме - дозволив вищим урядовцям вносити зміни до земських законів та засідати палатному суду без його участі. Відмітимо, що до земських законів 13 березня 1495 р. було записано важливу постанову: «Все, що вноситься до земських законів має писатися чеською мовою від тепер і назавжди. Листи, що писалися на німецькій мові та латині, нехай і далі так пишуться» [11, с.233].

У 1497 р. відбувся приїзд короля Владислава II до Праги. Був призначений з'їзд на 17 травня 1497 р. На жаль літописці не залишили нам інформації про учасників, перебіг і вимоги з'їзду. Однак маємо часткове рішення з'їзду: передусім відновлена ідея, яка висловлювалася ще у 1487 р. щодо упорядкування книги прав і земських законів, тобто збір старих і нових правових документів в один список, яким мали керуватися; видано закон про вибори короля, у випадку, якщо король помре без законного спадкоємця (на той момент Владислав II не був навіть одружений), то через чотири тижні в Празі має відбутися виборчий з'їзд; підтверджено рішення Кутногорського з'їзду 1485 р.; король обіцяв не допустити роздробленості королівства;

іноземці, які володіли майном на чеських землях відтепер мали керуватися законами Чеського королівства; Земський суд мав діяти навіть після смерті короля; всі стани несли відповідальність перед судом; розподілено посади земських урядовців; відбувся поділ дворянства на вище і нижче; врегульовано питання збору податків. Всі ці рішення заклали основи майбутнього збірника законів Чеського королівства [9, с.118; 10, с.88-89; 11, с. 241-243; 13, с.513; 14, с.43; 15, с.437].

Протягом 1498-1500 рр. відбувався процес створення збірника законів. Першу комісію по цьому питанню було сформовано у жовтні 1499 р. Важливе обговорення відбулося протягом 1-14 листопада 1499 р. на з'їзді в Пресбурзі (Братіслава). Тут вперше були запропоновані статті майбутнього «Земського уставу» [3, с.30; 13, с.517; 14, с.44-45]. Був призначений з'їзд на 11 березня 1500 р. Відмітимо, що Владислав II на ньому особисто не був присутній, але наказав дворянству завершити і видати друком збірник законів, за якими мало відбуватися управління Чеським королівством. Це завдання мали виконати: Петро з Штернберка на Лешне, Зденек з Штернберка на Збірозе та Альбрехт Рендел з Оушаві. Книга «Земського уставу» була видана 18 липня 1500 р. Офіційним автором видання є Владислава II Ягеллон, а насправді - Альбрет Рендл з Оушаві, королівський прокурор (1498-1509), борець проти міського стану. В народі збірник законів прозвали «право Рендлове». Це перший кодифікований збірник законів (складається з 576 статей) в Чеському королівстві [2, с.215; 4, с.169-170; 5, с.104; 12, с.50-55; 15, с.5-7]. Зауважимо, що стаття 492 надавала право змінювати закони виключно дворянському стану. Права міського стану не були враховані. Зазначимо, що на думку Й.Мацека у заключній статті 576-ій дворянство все ж погоджувалося визнати право «третього голосу» міського стану [8, с.336; 14, с.46].

За таких обставин на першому ж з'їзді 30 вересня 1500 р. між дворянським і міським станом розпочалися суперечки. Після зачитання «Земського уставу» міста одразу не визнали його і вимагали змін та доповнень. Міський стан висунув компроміс, суть якого полягала в тому, щоб враховувати їх голос на правах третього стану, а натомість вони не будуть втручатися в справи земських судів [11, с.268].

Після довготривалих суперечок в 1502 р. «Земський устав» був доопрацьований і набув чинності у 1508 р. (його визнав і міський стан) [8, с.338-339]. Крім цього, пізніше були внесені доповнення. В 1517 р. рішення Святовацлавської угоди увійшло до «Земського уставу». Воно регулювало відносини між дворянством та міським станом. Так само ввійшла «Угода про рушницю 1524 р.», що вирішувала проблему озброєння і збройних сутичок у королівстві. В 1534 р. приєднано рішення «Про гірничо-видобувну справу». Останнім доповненням став трактат королівського прокурора Якуба Меншіка з Менштейна «Про межі, кордони і суд 1600 р.», який регулював відносини щодо земельних ділянок власників. Зазначимо, що «Земський устав» містить положення цивільного, кримінального, господарського і сімейного права [14, с.49].

Видання «Земського уставу 1500 р.» стало доказом обмеження королівської влади і фактичного переходу законодавчих і виконавчих функцій до вищого стану (панів і рицарів). У збірнику законів була розвинута концепція, суть якої полягала в тому, що міста, як третій стан, підкорялися королю і тим самим не були рівним вищому стану. Це надавало можливість дворянам обмежувати права міського стану. Третій стан мав право голосу лише в питаннях, що стосувалися міст [6, с.355].

Відмітимо, що в 1522 р. була скликана комісія для доопрацювання законів. До комісії ввійшло по 14 осіб від стану панського, рицарського та міського. У 1527 р. за правління Фердинанда I (1503-1564), «Земський устав» був перекладений на латинь «*Constitutiones terrae*» (автор Рацек Доубравський), а пізніше перероблений і тричі перевиданий у 1530, 1550 і 1564 рр. Внаслідок, «Земський устав» посилив владу

правителя та обмежив владу вищого стану. Остання редакція вийшла у 1564 р. і мала чинність до 1627 р., після чого було видано новий збірник законів [6, с.358; 14, с.48].

У період 1495-1500 рр. дворянство зробило великий крок у досягненні свого верховенства у чеському суспільстві. Вперше в історії Чехії було видано кодекс права, так званий «Земський устав короля Владислава 1500 року». Це призведе до закріпачення населення, зменшення прав міст, а вся влада, як законодавча так і виконавча, опиниться в руках вищого дворянства.

Література

1. Андрусак Я. Династична боротьба за угорську корону в 1490 р. // Шевченківська весна. Історія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених / Я. Я. Андрусак. – К., 2008. – Вип. 6: Частина 2. – Т. 1. – С. 12-14.
2. История Чехословакии / Под ред. Г. Э. Санчука, П. Н. Третьякова. - М.: Издательство иностранной литературы, 1956. – Т. 1. - 415 с.
3. Čelakovský J. O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských // Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy I / 2 (další SPDMP) / J. Čelakovský. – Praha, 1920. - S. 124 – 389.
4. Denis A. Konec samostatnosti České / A. Denis. – Praha: Šolc a Šimáček, 1932. – Díl I. – 301 s.
5. Kadlecová M. Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500 – 1620) // Časopis pro právní vědu a praxi I / M. Kadlecová. – Brno, 2001. – S. 104.
6. Kosinova V. Nejvyšší úřad purkrabský ve zřízeních století 16. // Od pravěku k dnešku / V. Kosinova. – Praha, 1930. – № 1. - S. 353 – 382.
7. Macek J. Československá vlastivěda / J. Macek. – Praha: Orbis, 1963. – Díl II. – 647 s.
8. Macek J. Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526) / J. Macek. – Praha: Academia, 1998. – Díl III. – 599 s.
9. Martinovský I. Okolnosti vzniku Vladislavského zřízení zemského // Ústecký sborník historický / I. Martinovský. – Ústí nad Labem, 1979. - S. 103 - 132.
10. Martinovský I. Vznik a počátky Vladislavského zemského zřízení // Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500 – 1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference / I. Martinovský. – Praha, 2001. – 449 s.
11. Palacký F. Děje národu českého v Čechách a na Moravě / F. Palacký. – Praha: Novy ideal, 1930. – Díl V. – 576 s.
12. Pánek J. Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení // Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500 – 1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference / J. Pánek. – Praha, 2001. - 449 s.
13. Velké dějiny zemí Koruny České (1437 - 1526) / P. Čornej, M. Bartlová. – Praha: Paseka, 2007. – Svazek VI. – 839 s.
14. Vladislavské zřízení zemské / P. Kreuz, I. Martinovský. – Hradec Králové: Skriptorium, 2007. – 528 s.
15. Zřízení zemské království českého za krále Vladislava r. 1500 vydané / Palacký F. (Edice pramenů (další ed.)) Staré písemné památky České i Moravské // Archiv český 5 (další AČ). – Praha, 1862. – S. 5 – 265.